

OSVRT NA VAŽNIJU LITERATURU O IVANU KUKULJEVIĆU SAKCINSKOM

Trpimir Macan

O Ivanu Kukuljeviću napisano je — prema mojemu popisu — oko 270 sastavaka različne vrijednosti. Neki su doista bez vrijednosti, neki su puki skraćeni prijepisi boljih tekstova, neki su prigodni, a malo je njih u kojima su pisci pokušali da kritički ispituju i ocijene sva područja Kukuljevićeva djelovanja. Zato sam izabrao desetak pisaca čije sam tekstove držao dobrima kako za rasvjetljivanje života i rada I. Kukuljevića tako i za usporedan prikaz o načinu pristupa Kukuljeviću u ovih stotinjak godina, a i interpretacije njegovih političkih postupaka.

Već je 1861. Đuro Stjepan Deželić — pod pseudonimom Stjepan Mirković — izdao knjižicu pod naslovom *Ivan Kukuljević Sakcinski* (str. 65) u povodu njegova imenovanja za velikoga župana zagrebačkog. Mladi Deželić — velik poštolovac, gotovo poklonik Kukuljevićev — kaže da u nerazvijenim književnim prilikama želi u rodoljubne svrhe, »na narodni ponos«, popularizirati zaslužne ljude, te da od više napisanih životopisa izdaje »samo najjaču polugu, najglavnijeg zatočnika hrvatske narodnosti«. Pošavši u svojem pisanju od, recimo, plutarhijansko-romantičarskog stajališta, Deželić je u Kukuljevića vidio samo vrline, pisao same pohvale, mladenački zanosno i nekritično.

Ne donoseći mnogo činjenica iz Kukuljevićeva života, Deželić ukratko opisuje njegov život do 1842. i prelazi na niz njegovih govora 1843, koje prenosi iz različitih vrela i popraćuje nebitnim komentarskim kopulama, a zatim po jedan govor iz 1844. i 1845, te dva iz 1848, tako da je ovaj dio zapravo zbirčica Kukuljevićevih govora.

Deželić zatim opisuje Kukuljevićevu djelatnost 1848, a nešto se više zadržao na otporu Hrvata (i Kukuljevića) oktroiranom ustavu 1849. Pri tom je pripočeo nekoliko dokumenata (predstavka kralju od 25. IV, koju su potpisali i kralju predali 7. V A. Vraniczany, I. Kukuljević, I. Mažuranić i F. Žigrović kao članovi saborskoga Velikog odbora, koji je — nakon odgode Sabora — postavio da vijeća, i Kukuljevićevo pismo banu Jelačiću od 9. VIII, u kojem piše proti proglašenju ustava).

Opisavši Kukuljevićev književni i znanstveni rad za Bachova apsolutizma, Deželić se osvrće na njegovu djelatnost nakon obnove ustavnog života 1860, dakle u doba pisanja knjižice. Uz to ga brani od suvremenih napadaja. Kukuljević je, naime, zastupao tada uvjetno združenje s Ugarskom, zbog čega je bio od mađarona napadan. Ta Deželićeva obrana je drugi, možda i izravan, povod objavljivanju ove knjižice.

Kad je ocjenjujemo, možemo kazati da je njezina vrijednost u objavljenim dokumentima, da je vrijedna po svojem kulturno-povijesnom značenju i kao podatak za odnose Kukuljevića s mlađim suvremenikom.

God. 1886, kada je Kukuljević slavio pedesetu godišnjicu svojega književnog rada, pojavilo se više članaka o svečaru, ali bez veće vrijednosti. Isto se to može kazati za mnoštvo nekrologa, od kojih su samo neki nešto sadržajni (npr. B. Šulek u *Viencu* 1889, 489—490, i *Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva* 1889, 97—104), zatim za članke, koji su tiskani u povodu stote godišnjice Kukuljevićevega rođenja 1916, pedesete godišnjice smrti 1939, šezdesete, sedamdesete i stote godišnjice izvedbe *Jurana i Sofije* 1900, 1910. i 1940, te stote godišnjice prvoga hrvatskog govora u Saboru 1843. Zbog toga se na njima i ne treba zadržavati.

Najopsežniji rad o Kukuljevićevu životu i radu objavio je Tade Smičiklas pod naslovom *Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Rad JAZU 110, 1892, 110—204. On je tekst podijelio u šest poglavlja, od kojih je prvih pet također periodizacija Kukuljevićevega života i rada (1816—42—50—61—67—89), a u šestom je opisana Kukuljevićeva ostavština, dok je na kraju dodan Smičiklasov nadgrobnji govor.

Taj je Smičiklasov rad poslužio kasnije mnogim piscima kao vrelo podataka o Kukuljeviću. Međutim, on ima i slabih strana i nije posljednja riječ o njemu. U svoje je vrijeme, u moru nekrologa i prigodnih članaka, svakako bio jedino znanstveno, a sigurno najpotpunije vrelo informacija.

Prva slabost toga prikaza potječe iz neposrednosti posmrtnog pisanja. Naime, jedva tri godine nakon Kukuljevićeve smrti Smičiklas nije imao nužnu vremensku udaljenost koja bi mu omogućila objektivno pisanje. Htio ili ne, morao je pisati s pijetetom, obzirno, a svoje kritičke primjedbe znatno ublažiti, odnosno tražiti put da opravda Kukuljevićeve postupke ili slabosti u djelima. Osim toga, vremenska blizina onemogućila mu je da u jednakom opsegu obuhvati Kukuljevićev život i rad od 1861. do smrti.

Smičiklas nije mogao ocijeniti Kukuljevićev književni rad. Zbog toga se ograničio na nabranje takvih radova, a često puta na prepričavanje njihova sadržaja. Ocijeniti ih nije umio niti im dati mjesto u cjelokupnom Kukuljevićevu radu.

Nedostatak jest i Smičiklasova težnja da Kukuljevića prikaže više kao povjesničara nego kao političara, pa zbog toga — osobito za doba nakon 1861. — kratko i informativno piše o najvažnijim njegovim akcijama. Na taj način nije uspio da nam dâ kritičku i svestranu sliku Kukuljevićeva razvoja kao političara od mladenačkih ilirskih dana do protudualističkih »samostalskih« dana s općenitom ocjenom čitava njegova političkog djelovanja.

Ni za Kukuljevićev historiografski rad — iako mu je posvetio najviše prostora — Smičiklas nije uvijek dao kritičke i argumentirane sudove. Doduše, istaknuo je Kukuljevićevu nesustavnu naobrazbu, težak put diletanta u znatnosti, čak ga je — kada je govorio o Kukuljevićevu radu o Oršićima — ocijenio kao diletanta i nekritičkog samouka, te se pridružio kritici Th. Sickela i F. Račkoga (koji su kritički dočekali Kukuljevićev *Codex diplomaticus*), a blago je kritizirao s diplomatskoga gledišta i *Jura regni* kao i nedostatak instrumentarija u biografijama. O Kukuljevićevu historiografskom radu ipak nije dao temeljit sud. On ga — a to i nije bez razloga — opravdava. Ističe kako je

Kukuljević u svoje vrijeme bio jedini povjesničar u Zagrebu, kako je uporno i samoprijegorno održavao veze s pokrajinom i poticao ondje ljude, kako je znatno utjecao na odgoj čitave generacije hrvatskih povjesničara, kako je bio uvijek pripravan da posluša, da pomogne i potakne mlađe književnike. Ne treba smetnuti s uma ni to da je sam Smičiklas izrastao u povjesničara pod Kukuljevićevim utjecajem.

Smičiklas je povoljno ocijenio *Acta croatica*, djelo o porazu Mongola, te ono o gradovima i gradinama, blago se kritički osvrnuo na *Borbu Hrvata u tridesetljetnom ratu* i *Prvovjenčane kraljeve Bugara, Hrvata i Srba*. Istaknuvši da je Kukuljević u povijesti tražio slavu svojega naroda i zbog toga pisao životopise istaknutih ljudi, te da nije bio kritički izdavač, Smičiklas najposlije s pravom prihvaća ocjenu Račkoga kako je Kukuljević bio utemeljitelj hrvatske znanstvene historiografije i napose ga hvali kao povijesnog i književnog »sabitelja«.

Smičiklas je još pohvalno pisao o Kukuljevićevu radu na polju povijesti umjetnosti (osobito o Juliju Kloviću; blago je kritizirao *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* zbog preambiciozne osnove) i izdavanja starih hrvatskih pisaca (osobito M. Marulića). Uz to Smičiklas spominje niz drugih djela bez posebnog osvrta. Nije ocijenio ostavštinu, a napose se zadržao na opisu Kukuljevićeve knjižnice. Potanje je izložio Kukuljevićevu mladost, osobito njegov istup iz vojske. Istaknuo je njegov udio u Ilirskom pokretu, osobito borbu za hrvatski jezik, njegov prijedlog za saziv Slavenskoga kongresa u Pragu, općenitu agilitnost 1848. i otpor oktroiranom ustavu 1849. Znatno se kraće i tek opisno zadržao na Kukuljevićevu radu nakon 1860. i njegovu radu u Samostalnoj narodnoj stranci.

Svakako, Smičiklas je donio dosta toga i — uza sve nedostatke njegovih analiza i zaključaka — njegova rasprava ostaje jedan od temeljnih radova o Kukuljeviću.

Kukuljevićev sin Božidar tiskao je 1907. knjižicu *Mladost Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga* (str. 23). U njoj piše o mladenačkom književnom radu svog oca. Njegov se prikaz svodi uglavnom na nabranje. Pri tom se služio Smičiklasovim radom tako da njegova knjižica i nema osobitu vrijednost, a završava izdanjem *Slavjanki* 1848.

Iz međuratnog je razdoblja najbolji članak natuknica iz pera Branka Vodnika u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj* II, 565—566. U njoj je pisac, osim poznatih činjenica i nadnevaka iz Kukuljevićeva života, dao nekoliko ocjena. Tako je najprije istaknuo Kukuljevića kao najboljega političkog govornika u skupštinama Varaždinske i Zagrebačke županije i u Hrvatskom saboru. Stavlja ga među glavne vođe narodnog pokreta 1848. i ističe njegove članke: programatični *Kakva trēba da bude u obće politika naša* i *Slaveni pozor!* Spominje njegov otpor uvođenju oktroja, ali nije potanje ulazio niti ocijenio njegovo sudjelovanje u Samostalnoj narodnoj stranci. Nije ocijenio ni Kukuljevićev književni rad. Zadovoljio se da ga označi kao »nacionalnog romantičara«, te da kaže kako je kao patriotski lirik unio u preporodnu poeziju najviše povijesti i kako je više od ostalih bio politički pjesnik. Bolje ga je ocijenio kao povjesničara. Nazvao ga je »zapravo diletantom, ali velikim i genijalnim diletantom«, koji je »stvorio temelje moderne hrvatske historio-

grafije u najširem smislu« — ocjena koja se već nalazi u Račkog i Smičiklasa. Vodnik je također istaknuo njegov rad na polju povijesti umjetnosti.

Rudolf Horvat je u članku *Ivan pl. Kukuljević Sakcinski* (Jutarnji list, 1929, br. 6283—5) suho, afirmativno i rodoljubno — s opširnim citatima iz govorâ — pokušao opisati njegov život i rad, uklapajući ga nekako u širu povijest Monarhije, pa je dotaknuo i Kukuljevićevo sudjelovanje u Samostalnoj narodnoj stranci. Međutim, ni Horvat nije u tom članku, koji se inače doima kao naglo prekinut ili nedovršen, ocijenio Kukuljevićev rad niti raščlanio njegova gledišta. Za novinski je članak nagomilao previše činjenica, pa se među njima nije ni mogla probiti neka zanimljiva analiza ili neki širi zaključak.

Na drugom je polu, po svojoj političkoj podlozi, članak Viktora Novaka *Ilirac Ivan Kukuljević Sakcinski, književnik, naučnik i političar* (Politika, 1939, br. 11194—5). To je novinski, pohvalni prikaz s isticanjem onih mjesta što potkrepljuju piščevu tezu o Kukuljeviću kao »zatočniku jugoslavenstva« koji se ponosio »veličinom i zamašitošću spasiteljske ilirsko-jugoslovenske smrti«, iako je točno da je Kukuljević do smrti ostao vjeran svojem ilirskom stajalištu.

Prema tome, u međuratnom razdoblju Kukuljevićev život i rad nisu bili temeljito i znanstveno obrađeni. Nakon drugoga svjetskog rata pomalo je počelo sustavnije istraživanje. Tako su Rudolf Maxner, Pisma Ivanu Kukuljeviću (Građa za povijest hrv. književnosti 18, 1950, 191—205, i Josip Lučić, Pisma Meda i Nika Velikog Pucića Ivanu Kukuljeviću (Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, 1953, 282—394) objavili dio korespondencije, a Hrvoje Matković »Kukuljevićev govor na prvoj skupštini Društva za povjesnicu jugoslavensku 1850 godine« (HZ XIII, 1960, 147—149).

Viktor Novak, *Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru* (Zadarska revija, 1954, 229—238, i 1955, 25—35) prikazao je Kukuljevićev rad u zadarskim arhivima i knjižnicama, njegovo zanimanje za druge kulturno-povijesne spomenike, njegove doticaje sa Zadranima, a pisao je i o građi koju je skupio. Njegov rad u Zadru 1854. Novak drži prekretnicom u hrvatskoj historiografiji, tj. početkom prijelaza s pragmatičkoga na pozitivistički njezin smjer, a Kukuljevićeva izvješća o tim putovanjima novom etapom u razvitku hrvatske i jugoslavenske historiografije i otvaranjem puta k njezinim novim, strogo znanstvenim zadaćama. Novak je upozorio i na Kukuljevićev utjecaj na Račkoga i na odlučno značenje prikupljene građe za razvitak historiografije. Na kraju je opisao Tkalčićevu suradnju s Kukuljevićem, njegov *Codex diplomaticus*, te kritiku Th. Sickela i F. Račkoga.

Igor Karaman, *Djelatnost Ivana Kukuljevića kao zemaljskog arhivara 1848—1860* (Arhivist 3, Beograd 1955, 6—14). Za Bachova apsolutizma Kukuljević je do 1860. zadržao mjesto zemaljskog arhivara i, u početku sam, počeo iz temelja izgrađivati arhiv kao ustanovu, ulažući u nju često i vlastita sredstva.

Tomislav Jakić, *O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića* (Rad JAZU 324, 1962, 145—170), prikazao je kako je ta knjižica nastala, kakav je bio njezin sastav i kako je prodana JAZU. Dokazao je da tom kupovinom nije nastala Akademijina knjižnica, jer je ona već prije imala osnovni fond

knjiga. Istaknuo je da je u ono vrijeme malo koji privatnik imao takvu knjižnicu kao Kukuljević, što joj daje posebno značenje.

U svojoj *Hrvatskoj književnosti*, u njezinu prvom dijelu *Književnost ilirizma* (Zagreb 1954, 278—287), Antun Barac ukratko je pisao i o Kukuljeviću. Upozorivši na njegovu svestranost, Barac konstatira da ona potječe od snažnoga Kukuljevićeva doživljaja hrvatskoga narodnog preporoda, iz misli i pogleda što ih je stekao u prvoj mladosti promatrajući hrvatski narod u prošlosti i suvremenosti. Otuda i ne baš tako jasan Barčev sud: »Ta vrlo obilna i raznovrsna djelatnost mogla bi se pričinjati i sasvim diletantskom, kad je sve zajedno ne bi vezivale osnovne misli, što ih je Kukuljević pronio kroz cio život iz razdoblja ilirizma« (279).

Pored sažetih životopisnih podataka Barac je prikazao Kukuljevićevu književnu djelatnost (uz najvažnije podatke o znanstvenoj) i ocijenio je kako to i zaslužuje, tj. da ona danas ima samo povijesno značenje i da njezina umjetnička vrijednost nije u razmjeru s Kukuljevićevom plodnošću.

Općenitu ocjenu Barac je dao ovim riječima: »Čitavo njegovo djelovanje potječe upravo iz težnje, da se svestrano i objektivno istraži hrvatska prošlost, pa da se pokaže, kako bi se doista složnim radom mogli stvoriti bolji uvjeti za sretniju budućnost Hrvata i Jugoslavena. Iste misli pronicu njegov književni, naučni i politički rad« (280).

U članku *Ivan Kukuljević (Historijski pregled, 1959, 297—306)*, u povodu sedamdesete godišnjice smrti, Jakša Ravlić pisao je o vremenu u kojem je Kukuljević živio i djelovao i povezao ga s tim vremenom, postavivši težište na govor u Hrvatskom saboru 1843. i na općenitu borbu za hrvatski jezik, na Kukuljevićevo djelovanje 1848. i njegova stajališta prema ratu 1848. i oktroi-ranom ustavu 1849, na njegove znanstvene i kulturno-propagandne akcije, te na Kukuljevićevo političku djelatnost nakon 1860. i u Samostalnoj narodnoj stranci (ocrtavši ga kao pristašu austroslavizma i federalizma). Kukuljevićev književni rad s pravom je ocijenio kao rad od kulturno-povijesnog i političkoga značenja.

U zaključku Ravlić kaže »da je Kukuljevićev glavni rad bio politički, bilo da djeluje kao takav, bilo da kao kulturni, odnosno znanstveni radnik opet gleda gotovo uvijek kroz političke naočari«. Ravlićeva je zasluga da je — istaknuvši kako Kukuljević nije bio revolucionar, kako je bio hrvatski i široko jugoslavenski usmjeren — prvi pokušao nešto više i povoljnije ocijeniti Kukuljevića kao dionika Mažuranićeve političke koncepcije u 60-im godinama. »Pristup Samostalnoj stranci« — piše on ponešto pretjerano — »i njenoj suradnji s Bečom, ma kako se možemo složiti ili ne, to je pokušaj poštenih ljudi s hrvatske strane, da se pomognu s Bečom, kad t. zv. 'revolucionari' mađarski nisu htjeli razumjeti Hrvate [...], već su tražili potpunu kapitulaciju i mađarizaciju Hrvata i svih oko sebe.« Najposlije Ravlić kaže da Kukuljević kao znanstvenik, kako god »bio samouk, početnik, pionir u raznim poslovima, ako uzmemo da se to događalo u početku našeg modernog života, [...] zaslužuje naše najveće priznanje« (306).

Ravlić je napisao i crticu o Kukuljeviću u knjizi *Hrvatski narodni preporod II (Pet stoljeća hrvatske književnosti 29, 1965, 107—114)*, koju je podijelio na biografsku informaciju, glavnu bibliografiju Kukuljevićevih radova, književnu značajku i literaturu o Kukuljeviću.

Jaroslav Šidak obradio je na enciklopedijski sažet način život i rad I. Kukuljevića (*Enciklopedija Jugoslavije* V, 1962, 442—444), s glavnom bibliografijom i literaturom. Ta se natuknica odlikuje time što sadržava sažete ocjene o svim područjima Kukuljevićeva rada.

U ocjeni Kukuljevićevih književnih nastojanja Šidakovo se mišljenje podudara s ocjenama književnih povjesničara. Prema njemu, ona su »bez prave stvaralačke snage« i njihovo značenje »leži više u misaonosti negoli poetičnosti pjesnikova izraza«.

U članku je autor ocijenio i Kukuljevićev znanstveni rad. Poslije se opsežno na to vratio u prinosu *Ivan Kukuljević — osnivač moderne hrvatske historiografije* (HZ XXV—XXVI, 1972—73, 5—29), pa ću o tom prinosu i pisati. Zbog recentnosti i pristupačnosti Šidakova rada ne kanim ovdje reproducirati njegove ocjene o svim Kukuljevićevim člancima, raspravama i knjigama, nego tek upozoriti na ono bitno što afirmira Kukuljevićeve napore i valorizira ih s gledišta suvremene historiografije.

Pošto je konstatirao da je Kukuljević svoj historiografski rad započeo kao skupljač povijesne građe, Šidak odmah dodaje da »time njegovo značenje u razvoju hrvatske historijske nauke nije potpuno iscrpljeno«, pa svoju ocjenu proširuje i zaokružuje riječima koje je stavio u naslov svojega prinosa.

Vrijedno je opaziti da Šidak donoseći svoje sudove daje čitatelju i presjek bitnih ocjena svojih prethodnika, pa tako čitatelj, prateći Kukuljevićevo povjesnikovanje, može donekle slijediti razvoj hrvatske historiografske kritike, što u svojoj isprepletenosti nije malen prinos poznavanju općenitog razvitka hrvatske historiografije.

Pošavši od Kukuljevićeva »prvoga članka historijskog značaja« *Něšto iz Dogodovštine Velike Ilirije* — za koji kaže da ističe autorovo gledište o odlučnoj ulozi pojedinaca u povijesnom zbivanju, što je utisnulo »osnovni biljeg njegovoj cjelokupnoj historiografskoj djelatnosti« — Šidak se zadržava, a zatim i vraća, na Kukuljevićev rad u Društvu za jugoslavensku pověstnicu, koje je 1850. osnovao i bio mu predsjednikom do kraja (1878), te čijih je 12 svezaka *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku* (do 1875) uređivao i dobrim dijelom sam ispunjavao, a koja je djelatnost u doba Bachova apsolutizma uza znanstvenu imala i veliku patriotsku ulogu.

Ocjenjujući Kukuljevićeva djela Šidak primjerice kaže da njegova velika zbirka izvorne građe u 3 sveska *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* — uza sve nedostatke i pragmatičnu namjenu da posluži kao podloga argumentaciji o pravu Hrvata na vlastitu državnost u tadašnjim prilikama — nije ni danas postala suvišna. Za drugu Kukuljevićevu zbirku građe, *Acta croatica*, kaže da je dragocjena zbirka listina na narodnom jeziku od XII do XVI st. i »jedinstven spomenik drevnoga hrvatskog jezika i kulture, koji do danas nije zamijenjen nekim kritičnijim i prikladnijim izdanjem«. Najposlije njegovu djelu *Codex diplomaticus*, koji ne ide u taj niz i koji su kritički dočekali Sickel i Rački, priznaje i Šidak značenje u razvitku hrvatske historiografije.

S J. Živkovićem Šidak ističe opće retrospektivno značenje Kukuljevićeve *Bibliografije hrvatske*, a *Slovník umjetnika jugoslavenskih* pak ocjenjuje kao jedinstven i pionirski rad »kojim je [Kukuljević, T. M.] položio temelj povijesti umjetnosti i glazbe kod nas«. Sklonost Kukuljevića k biografijama vidi se

i u uvodu Marulićevih pjesama, za koji Šidak kaže da je još zanimljiv i za povjesničara u užem smislu, kao što po obilju podataka trajnu vrijednost zadržavaju Kukuljevićevi *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živiviši u prvoj polovini XVII vieka*. Pri tom je upozorio kako je Kukuljević biografijom Jurja Križanića počeo opsežnu literaturu o njemu, a da ona u toj literaturi ima »veoma istaknuto mjesto«. Stanovitu vrijednost Šidak ne odriče ni posljednjoj Kukuljevićevoj knjizi *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*.

»Nesumnjivo historiografsko značenje« ima rasprava *Tomislav, prvi kralj hrvatski*, to više što su njezini rezultati općenito prihvaćeni. Uz tu raspravu Šidak ističe *Priorat vranski*, koja je rasprava, unatoč nedostacima, važna ne samo za povijest redova u Hrvatskoj, nego i za njezinu povijest, te koja je »zahvaljujući izvornoj građi u njoj, ostala do danas u nauci nenadmašena«. Podaci daju vrijednost radovima: *Zringrad i njegovi gospodari*, *Beatrica Frankopan i njezin rod*, *Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj*, dok stanovito historiografsko značenje imaju: *Borba Hrvatah s Mongoli*, *Opatija b. d. Marije u Topuskom*, *Borba Hrvatah u tridesetljetnom ratu*, te napose *Hrvati za nasljednoga rata*.

Za prvu Kukuljevićevu historijsku raspravu »u pravom smislu te riječi«, *Događaji Medvedgrada*, Šidak piše: »Osobito značenje u razvoju hrvatske historiografije ima ta rasprava po tome što je u njoj prvi put poduzet pokušaj da se na temelju starije, oskudne literature i nove izvorne građe ocrtu u cjelini najveći društveni pokret u hrvatskoj povijesti — seljačka buna 1573.«

Kao prvi prilog u hrvatskoj historiografiji o razdoblju narodnoga preporoda i kao »pouzdana svjedočanstvo« Šidak ističe manji rad *29. Srpanj 1845*.

Šidak je u Kukuljevića vidio diletantske crte, ali nije zanemario ni stanovitu kritičnost, opazio je sklonost nacionalnoj pragmatičnosti i veličanju pojedinaca, ali i zanimanje za kulturnu povijest, te svijest o potrebi proučavanja društveno-gospodarske sastavnice (npr. podlistak *Naša povjestna iztraživanja*). Pisao je o povjesničaru, ali je vidio i svestrana pionira, organizatora i rodoljuba, te je umio to i istaknuti. Zbog toga valja požaliti što nije objavljen *Kukuljevićev zbornik*, koji je bio potpuno pripremljen za tisak, s radovima istraživača s različitih područja, čije smo rezultate čuli na skupu još 1969, a koji bi fiksirali ono što danas znamo o Kukuljeviću, te što bi valjalo još učiniti.

Najviše je pozornosti u svojem enciklopedijskom članku Šidak posvetio Kukuljevićevu političkom djelovanju koje je obradio u dvije faze (od 1842. do Bachova apsolutizma i nakon 1860). Tu je problematiku poslije — u povodu komemoracije 80-e obljetnice Kukuljevićeve smrti — razvio u fundamentalan prinos *Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga* (Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu 2, 1972, 47—104; pretiskano u knjizi *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća* (Zagreb 1973, 221—277).

U svojoj studiji Šidak prati Kukuljevićevu političku djelatnost od prvih poticaja i u prvim izraženim sklonostima. Tako on kaže da je Kukuljević već 1842. napisao prve političke članke »u kojima je izrazio osnovne misli i ciljeve svoje političke aktivnosti do 1848/49«. Pri tom je, dakako, istaknuo kako su glavne Kukuljevićeve misli bile uvođenje hrvatskoga jezika u javni život i stjecanje vlastite hrvatske vlade. Uz to Šidak kaže kako Kukuljević tada ulazi

u krug teoretičara ilirizma kao pokreta za književnim a ne političkim jedinstvom Južnih Slavena, a i za jačanje obrambene snage hrvatskog naroda proti mađarizaciji

Tradicija ilirizma u odnosu prema južnim, a i drugim Slavenima, uz obranu vitalnih interesa hrvatskog naroda osi su političkoga djelovanja Kukuljevićeva tijekom čitavoga njegova života, i Šidak će ih pratiti kroz sva četiri poglavlja svoje studije. On će tome dodati i druge ocjene kao npr. ovu: »On je umjerenu politiku, tako značajnu za njega, zastupao jednako u socijalnom pitanju kao i na područjima nacionalnom i državnom.«

U prvotnoj je Kukuljevićevoj fazi Šidak s pravom istaknuo kako je on, nakon zabrane ilirskog imena (1843), postao jedan od vođa Narodne stranke, te kako je najviše odjeknuo njegov govor u Hrvatskom saboru na hrvatskom jeziku o položaju i potrebi toga jezika u javnom životu. Uz to je konstatirao da je taj govor »obilježio važnu prekretnicu u povijesti hrvatskog naroda«.

Kukuljevićevo shvaćanje »nacije kao zajednice u kojoj treba da se usklađuju interesi svih društvenih slojeva, podređujući se ideji nacije« označuje Šidak trajnim, a po njegovim socijalnim shvaćanjima — koja je ovdje prvi put u literaturi prikazao — karakterizira ga kao »izrazitog liberala«. Uz to prikazuje i ocjenjuje Kukuljevićevo sudjelovanje u stranačkim borbama, njegove poglede na suvremene prilike u hrvatskom narodu i općenita politička zbivanja, njegov rad u Saboru, njegovu publicističku djelatnost i odnos prema listu *Branislav*, te tako daje cjelovitu sliku Kukuljevićeva djelovanja do 1848. kada je kao jedan od prvaka narodnoga pokreta sudjelovao u svim akcijama. Šidak analizira njegove tekstove iz te godine (kao programatski članak *Kakva treba da bude u obće politika naša*) i bitne misli (rat s Mađarima, slavenski savez, listopadska revolucija u Beču, politički razvoj u Habsburškoj Monarhiji), zatim Kukuljevićeve akcije (djelatnost u Hrvatskom saboru i izvan njega), te ističe Kukuljevićev otpor rastu reakcije i proglašenju oktobra. Ovo razdoblje Kukuljevićeve djelatnosti Šidak zaključuje osnivanjem Društva za jugoslavensku povjesnicu (1850), za koje kaže da je »pored 'Matice ilirske', postalo zatim u doba otvorenog apsolutizma nakon 1851. glavni nosilac nacionalnog otpora u Hrvatskoj«.

Kukuljevićev razvoj prema hrvatstvu unutar »šireg okvira jugoslavenske i slavenske ideje« za Bachova apsolutizma Šidak ispravno obilježuje »historijski potpuno razumljivim i nužnim« i to potkrepljuje suvremenim zbivanjem, napose na književno-idejnom polju.

Zatim prikazuje Kukuljevićevu političku orijentaciju potkraj apsolutizma, pa pomno prati njegovo djelovanje »u viru političkog zbivanja« nakon obnove ustavnoga stanja u Monarhiji. Prikazujući Kukuljevićeve poglede i nastojanja pisac nužno dotiče sve bitne hrvatske probleme ne samo ranih 60-ih godina nego i kasnijeg razvitka (teritorijalni integritet, napose Dalmacija i Vojna krajina, državnopravni položaj Hrvatske, pitanje federalizacije Monarhije, naziv i položaj hrvatskog jezika, pitanja Srba u Hrvatskoj, te ona socijalna, upravna i kulturna). U tom sklopu Šidak prikazuje evoluciju Kukuljevića od pristaše — »nakon teških iskustava s nedavnim apsolutizmom i u skladu s njegovim shvaćanjem o neophodnosti historijskog kontinuiteta« — saveza s ustavnom Ugarskom, koji je pretpostavljao »tješnjoj vezi s austrijskim pokrajinama koje još ustavnog uređenja tada nisu imale«, do — »usporedo sa zaoštavanjem vla-

dina kursa prema opoziciji Narodne stranke« — istaknutoga pobornika Schmerling-Mažuranićeve politike, tj. »nagodbe između Austrije i Hrvatske uz uvjet priznanja njezine teritorijalne cjelokupnosti, izdvajanja zemaljskog budžeta i dr.«. Pri tom prikazuje njegovo pokretanje *Domobrana*, suradnju u njemu 1864—65. i govore u Hrvatskom saboru 1865—66, što je sve Kukuljević učinio »iz određenog političkog uvjerenja«.

Opisavši Kukuljevićevo djelovanje nakon sloma Schmerling-Mažuranićeve politike i njegovu osudu sa strane narodnjaka, Šidak — upozorivši kako je Kukuljević i dalje »stajao na braniku svojih nacionalnih ideala« — prati njegovu djelatnost do smrti po tradicionalnim crtama njegova rada i nazora, te prema suvremenim zbivanjima i prilikama. Pri tom je istaknuo njegovo negativno stajalište prema dualizmu i Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, njegovo ustrajanje u borbi za sjedinjenje hrvatskih zemalja i protiv sustavnih povreda Nagodbe, njegove poglede na istočno pitanje i u njegovu sklopu na pripadnost Bosne i Hercegovine, te njegovo pristajanje uz Neodvisnu narodnu stranku.

Vrijednost Šidakove studije — koja je svojevrsna summa dosadašnjih tuđih rezultata i vlastita istraživanja — povećava sažeto i definitivno odbacivanje mnogih zabluda o Kukuljevićevoj djelatnosti, koje su se nakupile u literaturi, dijelom svjesno, a dijelom iz neznanja. Po svojoj studioznosti, cjelovitosti i kritičnosti ona zaključuje današnji historiografski pristup Kukuljevićevoj političkoj djelatnosti.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB